

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: **«Онна-бугейша: репрезентація образу жінки-воїна в Японії
періодів Камакура–Мейджі»**

Виконала: студентка IV курсу,
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Авалішвілі Ніно Давидівна

Керівник: к. і. н. Ручинська
Оксана Анатоліївна

Рецензент: д.і.н., проф. Сорочан
Сергій Борисович

Харків - 2025

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Образ самурая в середньовічній Японії.....	12
Розділ 2. Онна-бугейша у японському війську.....	26
Розділ 3. Сприйняття онна-бугейша через призму культури.....	42
Висновок.....	53
Список використаних джерел та літератури.....	57
Резюме.....	64

Вступ

Історія Японії є складним і багатовимірним процесом, у якому тісно переплітаються політичні, соціальні, культурні та мілітарні чинники. Протягом багатьох століть японське суспільство розвивалося в межах чітко визначеної соціальної ієрархії, де ключову роль у військовій справі традиційно відігравали чоловіки. Водночас у межах феодалного устрою сформувався унікальний феномен – онна-бугейша (жінки-воїни), які в умовах воєнних конфліктів та соціальної нестабільності не лише брали участь у військових діях, але й репрезентували альтернативне уявлення про жіночу роль у японському суспільстві.

Феномен онна-бугейша є малодослідженим у вітчизняній історіографії, а в зарубіжній науці здебільшого трактується як виняткове явище, що не мало системного впливу на історичний розвиток Японії. Проте наявність письмових та візуальних джерел, що засвідчують активну участь жінок у військових подіях, дозволяє говорити про більш глибокі процеси трансформації гендерних ролей у межах традиційного японського суспільства. Жінки з самурайських родів, озброєні нагінатами, здобували військові навички на рівні з чоловіками, захищали родові маєтки, виконували адміністративні функції та впливали на політичні процеси.

Наукова актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного осмислення ролі жінок у військовій історії Японії, що донедавна залишалась маргіналізованою в історичних дослідженнях. Традиційна історіографія здебільшого зосереджувалась на чоловічих постатях самурайства, ігноруючи участь жінок у збройних конфліктах та їхній внесок у формування соціально-політичного ландшафту середньовічної та ранньомодерної

Японії. Дослідження образу онна-бугейша дозволяє не лише доповнити наявні знання про японське феодальне суспільство, а й сприяє розвитку гендерної історії як окремого міждисциплінарного напрямку в гуманітарних науках.

Суспільно-політична актуальність теми полягає у зростаючому інтересі до питань гендерної рівності, ролі жінок у збройних конфліктах та процесах націєтворення. У глобальному контексті боротьби за права жінок звернення до історичних прикладів активної жіночої участі в бойових діях має значення для подолання усталених стереотипів про пасивну або виключно «домашню» роль жінки. Аналіз репрезентації образу онна-бугейша в історичному та культурному дискурсах Японії сприяє формуванню більш інклюзивного підходу до вивчення минулого та підтримує сучасні тенденції до переосмислення гендерних ролей як у науковому, так і в суспільному вимірах.

Об'єктом дослідження є соціокультурне та військово-історичне становище жінок у японському суспільстві періодів Камакура-Мейджі.

Предмет дослідження становить репрезентація образу онна-бугейша (жінки-воїна) в історичних джерелах, науковій літературі та культурній традиції Японії з XII до XIX століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1185 до 1912 року, тобто від утвердження влади сьогунату Камакура до початку епохи Мейджі, коли відбулися масштабні модернізаційні реформи, що радикально змінили соціальну структуру японського суспільства. Такий хронологічний діапазон дозволяє простежити еволюцію образу онна-бугейша у різних

історичних умовах – від феодальної роздробленості до централізації та західної модернізації.

Територіальні межі охоплюють основні регіони, де була зафіксована активна участь жінок у військових діях – передусім центральні й західні землі Японського архіпелагу (Кансай, Кюсю, Тюгоку).

У межах бакалаврського дослідження, важливою складовою стало опрацювання широкого кола історичних, культурологічних і соціально-психологічних праць. Метою роботи є аналіз становища, ролі та збройної активності жінок у військовій культурі Японії періодів Камакура-Мейджі, з особливою увагою до постатей онна-бугейша, які кидали виклик усталеним гендерним нормам.

З огляду на складність і багатшаровість теми, літературу, використану при написанні дипломної роботи, доцільно поділити на декілька змістовних груп.

До першої групи належать праці українських дослідників, які зосереджують увагу на питаннях історичної психології, генези воїнського стану самураїв та культурного контексту. Наприклад, стаття О. Дроздова розглядає психологічний портрет середньовічного самурая крізь призму герменевтичного методу, що дозволяє глибше зрозуміти ідеал самурайської поведінки, у якому формувалися й жінки-воїни. У свою чергу, В. Рубель у своїй публікації аналізує витоки становлення стану буші – важливого контексту для розуміння появи онна-бугейша в умовах феодальної Японії. Важливою є також праця О. Серпутько, С. Степанюка та О. Лемешка, де автори досліджують історичну роль жіноцтва в бойових дисциплінах Будо,

підкреслюючи не лише фізичну, а й ідеологічну підготовку жінок до участі у військових діях.

До другої групи належать класичні японознавчі дослідження авторів із Японії, Великої Британії та США, що стали фундаментальними джерелами для реконструкції соціального становища, військової ролі та культурного образу онна-бугейша. Особливу цінність мають праці Stephen Turnbull, зокрема монографія «Samurai Women 1184-1877», яка фактично є однією з небагатьох західних узагальнюючих робіт, присвячених жінкам у самурайській культурі. Автор наводить численні біографічні приклади участі жінок у війнах, зокрема у періодах Камакура-Мейджі. У доповнення до цієї праці варто згадати і дослідження Е. Амдур, у якому розглянуто феномен збройних жінок не лише з воєнної, а й з соціально-культурної точки зору.

Третю групу становлять західні науковці, що фокусуються на міждисциплінарних аспектах теми – релігії, філософії, гендері та міфотворенні. Так, праця К. Нукарія «Релігія самураїв» дозволяє зрозуміти духовно-релігійний фундамент самурайського світогляду, включно з уявленнями про честь, смерть і жертву – поняття, які були не менш значущими й для онна-бугейша. В. Faure у своєму дослідженні «Power of Denial» аналізує роль буддистської чистоти та гендерної структури в японській культурі, підкреслюючи складність жіночої участі у сфері, що традиційно вважалася чоловічою. А М. Beard у праці «The Force of Women in Japanese History» розглядає жінку не як виняток, а як стали силу в історичному процесі Японії.

Важливою є і четверта група літератури – праці, що репрезентують історико-літературний підхід. Це, зокрема, класичний переклад «Повісті про дім Тайра» (The Tale of the Heike) у перекладі Н. McCullough, де подано героїчні жіночі образи, які стали символами онна-бугейша. Вони водночас є і літературними ідеалами, і історичними проєкціями уявлень про жіночу доблесть.

П'ята група – сучасні узагальнюючі дослідження та публіцистика, що вказують на актуальність теми жіночого воїнства в японській культурі. Це, зокрема, науково-популярна стаття S. Ahmad та публікація K. Szczepanski про довгу історію японських жінок-воїнів. Такі джерела дозволяють прослідкувати трансформацію образу онна-бугейша у масовій свідомості та академічному дискурсі XX–XXI століть.

Тепер варто перейти до огляду джерельної бази бакалаврської роботи. "Адзума Кагамі" – хроніка XIV століття, що охоплює період Камакура, є важливим джерелом для вивчення військових і політичних подій, у яких брали участь онна-бугейша. Зокрема, вона містить згадки про Хангаку Годзен, яка очолювала оборону замку Торісакіяма під час війни Дзьокю 1221 року. Хроніка надає стриманий, але достовірний опис її діяльності, підкреслюючи її лідерські якості та військову майстерність. Цей документ цінний для реконструкції реальної участі жінок у бойових діях, хоча його лаконічний стиль обмежує деталізацію.

"Ніхон Сьокі" – одна з найдавніших японських хронік, складена у 720 році, включає опис імператриці Джінгу, легендарної воїтельки, яка, за переказами, очолила похід до Кореї у III столітті. Хоча історичність Джінгу є предметом дискусій, її образ у хроніці заклав основу для міфологізації

онна-бугейша як божественних лідерок. Джерело цінне для розуміння ранніх уявлень про жінок-воїнів і їхнього зв'язку з імператорською владою.

"Хейке Моногатарі" – епічний твір XIII століття, що описує війну Гемпей (1180-1185), є центральним джерелом для аналізу літературного образу онна-бугейша. Зокрема, він детально зображує Томое Годзен, соратницю Мінамото но Йошінаки, як вправну воїтельку, що поєднує фізичну силу, мужність і трагічну вірність. Твір ідеалізує її образ, наближаючи до концепції онна-муша, що робить його цінним для вивчення культурного сприйняття жінок-воїнів, хоча його історична точність обмежена літературними прикрасами.

Важливим джерелом є також візуальне мистецтво. Гравюри Утагави Кунійоші – серії укійо-е XIX століття, такі як "Кенджо Реппуден", зображують онна-бугейша, зокрема Томое Годзен, у бойових сценах. Ці твори підкреслюють героїзм і естетичну привабливість жінок-воїнів, відображаючи ностальгію за самурайською епохою в період Едо. Гравюри є цінним джерелом для аналізу візуальної культури та її впливу на суспільне сприйняття онна-бугейша.

Допомагають у реконструкції образу також театральні твори. "Йошіцунє Сенбон Дзакура" – п'єса кабукі XVIII століття, що базується на подіях війни Гемпей, включає сцени з Томое Годзен, підкреслюючи її героїчну та трагічну долю. Постановка відображає романтизоване сприйняття онна-бугейша в період Едо, коли самурайська культура стала об'єктом ностальгії. Джерело цінне для аналізу того, як театр кабукі формував суспільні уявлення про жінок-воїнів, акцентуючи на їхній естетичній привабливості та драматичній ролі.

"Кокусен'я Касен" – ще одна п'єса кабукі, створена Чікамацу Мондзаемоном у 1715 році, зображує імператрицю Джінгу як божественну воїтельку. Її образ поєднує сакральну владу з військовою силою, що відображає міфологічне сприйняття онна-бугейша. П'єса є важливим джерелом для розуміння того, як театр Едо використовував історичні постаті для зміцнення національних ідеалів.

Метою даної бакалаврської роботи є комплексний аналіз історичної ролі та культурної репрезентації онна-бугейша в Японії періодів Камакура–Мейджі. Дослідження спрямоване на досягнення таких завдань:

- Дослідити вплив самурайської культури та кодексу бушидо на формування образу самураїв
- З'ясувати які соціальні та військові умови сприяли появі онна-бугейша в Японії
- Визначити ступінь реального впливу онна-бугейша у битвах
- Розглянути зміну соціального статусу онна-бугейша у різні історичні періоди
- Проаналізувати зображення онна-бугейша у літературі, живописі, театрі

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує історичний, культурологічний, гендерний та соціологічний аналіз. Такий підхід дозволяє не лише відтворити історичні обставини існування та діяльності онна-бугейша, а й проаналізувати трансформації їхнього образу в історичній пам'яті та культурному дискурсі Японії.

Для досягнення поставлених у дослідженні цілей були застосовані такі методи:

- Історико-хронологічний метод – використаний для аналізу розвитку феномену онна-бугейша в контексті соціально-політичних змін у Японії періодів Камакура-Мейджі.
- Порівняльно-історичний метод – застосовувався з метою виявлення подібностей і відмінностей у ролі та репрезентації жінок-воїнів у різні історичні епохи, а також у порівнянні з чоловічими воєнними фігурами.
- Гендерний аналіз – дозволив дослідити образ онна-бугейша як конструкцію, що формувалась у межах патріархального суспільства та змінювалася відповідно до політичного і культурного контексту.
- Метод аналізу джерел і текстів – використаний при роботі з історичними хроніками, літературними пам'ятками, візуальними зображеннями та сучасними історіографічними працями.
- Культурологічний підхід – дозволив осмислити репрезентацію онна-бугейша в ширшому контексті японської культури, ідеології та національної ідентичності.

Застосування зазначених методів у комплексі дало змогу провести багатовимірний аналіз феномену онна-бугейша як історичного явища і як культурного символу, а також простежити зміну його сприйняття з часом.

Наукова новизна даної бакалаврської роботи полягає у різнобічному аналізі феномена онна-бугейша як історико-культурного явища середньовічної Японії з урахуванням гендерного аспекту, соціального статусу та впливу військової культури на жіночу роль у японському суспільстві. У дослідженні здійснено спробу систематизації різномірних джерел (японських хронік, західної та японської історіографії, сучасних інтерпретацій), що дозволяє по-новому інтерпретувати роль жінок-воїнів у

соціальної структурі Японії періоду Камакура-Мейджі. Такий підхід дозволяє простежити еволюцію образу онна-бугейша від реальних історичних постатей, таких як Хангаку Годзен, до міфологізованих культурних символів, таких як Томое Годзен і імператриця Джінгу.

Розділ 1. Образ самурая в середньовічній Японії

Середньовічна Японія є періодом значних соціальних, політичних та культурних змін, що заклали основу для розвитку японської цивілізації. Цей період охоплює приблизно з XII до XVII століття і представляється нам важливим для розуміння формування японської національної ідентичності, соціальних структур та культурних традицій, які значною мірою впливають на сучасне японське суспільство. Японія в цей час породила таку унікальну соціальну інституцію як самурайський клас. Самураї відігравали провідну роль у формуванні політичної структури країни, вносячи зміни в її розвиток та стабільність.

Військовий клас самураїв склався в Японії в XII ст. і до 60-х років XIX ст. залишався пануючою верствою в країні.¹ З властивими самураям відмінними бойовими навичками та моральними принципами, клас виконував важливу функцію в структурі суспільства та культурному розвитку Японії. Хоча військова диктатура була притаманна не тільки «країні сонця, що сходить», такі політичні системи в інших державних утвореннях врешті визнавалися відхиленням від норми та розглядалися як крайній шлях виходу з кризи. У той час в Японії самурайська диктатура стала загальноприйнятою нормою та визнаним суспільством ладом, що постав як один з головних фундаторів культурної спадщини країни.²

Кодекс бушидо, що в перекладі з японської означає «шлях воїна», є однією з найбільш знакових та водночас суперечливих концепцій, що

¹ Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75.

² Рубель В. Коріння й генезис стану (bushi) самураїв в середньовічній Японії. Східний світ. 1996. № 2. С. 29–36.

характеризують морально-етичні основи самурайського класу Японії. Ідеї, закладені в цьому кодексі, мають величезний вплив на японське суспільство і культурні традиції. Найвідомішу версію бушидо на світовому рівні було популяризовано Інадзо Нітобе у його книзі «Бусідо: Душа Японії» (1900)¹, де він розглядає кодекс як основу для формування моральних принципів японської нації. Водночас, під час аналізу цієї праці постає питання про її правдивість, адже багато істориків та дослідників сумніваються в автентичності інтерпретації бушидо, представленої Нітобе.

Нітобе Іназо звинуватили також у некваліфікованості. Ця критика проявляється у двох варіаціях. З одного боку, дослідники вважають, що Нітобе не був науковцем, який спеціалізувався на японознавстві, і тому не був компетентним писати на цю тему. Сам Нітобе визнав, що не є фахівцем у цій галузі, однак він відкрив це лише японській аудиторії². З іншого боку, Нітобе вважали надто вестернізованим, щоб мати змогу писати про японську культуру³. За збігом обставин Нітобе стверджував, що його знання про самурайську етику є результатом його ранньої соціалізації, коли старі традиції ще були живі⁴.

Опис цінностей самурая Нітобе не лише звинуватили в тому, що він некритичний⁵, але й «вводить в оману»⁶, повний помилок, суперечливий, і

¹ Нітобе І. Бусідо: душа Японії / пер. з англ. — К. : Фоліо, 2020. — 192 с.

² Benesch O. Bushidō: The Creation of a Martial Ethic in Late Meiji Japan. — Vancouver: University of British Columbia, 2011. — 293 с. С. 156, 157.

³ Bierwirth G. Bushidō: Der Weg des Kriegers ist ambivalent. — München: Iudicium Verlag, 2005. — 154 S. С.20.

⁴ Nitobe I. Bushido: The Soul of Japan. — Tokyo: Kodansha International, 2001. — 189 с. С 12

⁵ Lehmann J.-P. The Image of Japan: From Feudal Isolation to World Power 1850–1905. — London: Allen & Unwin, 1984. — 828 с. С. 767

⁶ Hurst G. C. Death, Honor, and Loyalty: The Bushidō Ideal. — Princeton: Princeton University Press, 1990. — 525 с. С. 512.

адаптовано до сучасності¹. Крім того, його звинувачують у тому, що тексти ідеалізовані та нереальні, ностальгічні та ідеологічні².

Жодна робота Нітобе не отримала більшого визнання, ніж його «класичний» Бушидо, але це, за думкою дослідників, мабуть, найбільш оманливий з усіх його творів. Нітобе навіть не знав, коли писав книгу, що термін бушидо існував: він думав, що винаходить нове слово, і висловив певний подив через кілька років, коли японець зазначив йому, що слово насправді існувало за часів Токугави. Сучасник Нітобе, Безіл Холл Чемберлен говорив про бушидо Нітобе як «винахід нової релігії»³.

«Навішування ярлика «бушидо» або на ідеологію імператорської армії, або на етику воїнів середньовічної Японії передбачає деяку досить відверту спритність рук істориків. По-перше, цей термін не використовувався для позначення кодексу поведінки воїна аж до раннього Нового часу і лише рідко використовувався в період Токугава»⁴.

Принципи бушидо не були об'єднані у спеціальний збір правил і не були викладені у жодній літературній пам'ятці феодальних часів, проте знайшли відбиток у легендах і повістях, які розповідають про вірність васала своєму феодалу, про зневагу до смерті, мужність і стійкість самураїв. Бушидо, як спосіб регулювання поведінки воїна, не ґрунтувався безпосередньо ні на яких спеціальних установах, що примушували до дотримання моральних норм, він йшов від сили переконання, громадської

¹ Benesch O. *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan*. — Oxford: Oxford University Press, 2011. — 256 с. С. 161, 164.

² Jansen M. B. *The Making of Modern Japan*. — Cambridge: Harvard University Press, 2000. — 936 с. С. 553

³ Hurst, G. Cameron. *Death, Honor, and Loyalty: The Bushidō Ideal // Philosophy East and West*. — 1990. — Vol. 40, No. 4. — P. 511–527. — С. 512–513.

⁴ Friday, K. F. *Bushidō or Bull? A Medieval Historian's Perspective // The Historian*. — 1994. — Vol. 56, No. 2. — P. 327–337. — С. 342.

думки, прикладу, виховання, традицій та силі морального авторитету¹. Таким чином посилається по бушидо як кодекс честі і характеризувати поведінку та образ самураїв ґрунтуючись тільки на ньому некоректно.

Одним з компонентів визначення поведінки та переконань самураїв була релігія, яка відігравала тоді велику роль у формуванні світогляду. У їхній культурі існували дві головні релігійні системи: буддизм і синтоїзм. Дзен-буддизм був привнесений у Японію якраз у формі віри самураїв та сформував характер багатьох відомих військових. Буддизм у самурайській етиці відігравав роль прийняття долі, підкорі неминучому, твердості і спокою перед небезпекою, нехтування життям та товариські відносини зі смертю. Концепція карми вказувала на відповідальність за власні вчинки, що відігравала ключову роль у формуванні моральної свідомості самураїв².

Синтоїзм, в свою чергу, відображав глибокий зв'язок самураїв з природою та традиціями своєї країни. Віра в духів природи та пращурів мала велике значення для воїнів, визначаючи їхнє ставлення до землі, чистоти та священності. Синтоїстські обряди й ритуали сприяли зміцненню групової ідентичності та підтримували дисципліну в воєнному оточенні. Синто навчало також любові до батьківщини. Поклоніння пращурам та місцевим божествам розвивалося у культ національних богів та імператора – «посланника Неба». Це мало велике значення для формування поняття вірності самурая феодалу, імператору та Японії в цілому³.

¹ Faure, B. Power of Denial: Buddhism, Purity, and Gender. – Princeton : Princeton University Press, 2009. – 488 p. – P. 130.

² Нукария К. Религия сам ураев. Исследование дзен-буддийской философии и практики в Китае и Японии. — С П б.: Наука. 2003. — 245 с. С.24

³ Там само, с. 25

Також до джерел формування самурайської етики можна віднести конфуціанство, в поширенні якого ключову роль зіграв буддизм¹. Особливо важливим був вплив дзенських монастирів, які пропагували китайську культуру в середньовічній Японії. Саме вони стали джерелом конфуціанських ідей. У цих монастирях копіювалися тексти так званого конфуціанського канону, який містив не лише твори самого Конфуція, а й інші важливі роботи². Конфуціанство узгоджувалося з синтоїстськими вимогами стосовно відданості обов'язку, покори та служіння своєму пану та імператору, а також настоювало на моральному вдосконаленні через суворе дотримання сімейних, суспільних і державних законів. Головним обов'язком кожного чоловіка в конфуціанстві, так само як і в синтоїзмі, була обов'язкова повага до прабатьків і вшанування культу предків. Ця система навчання спонукала до дисципліни, покори та поваги старших. Активна підтримка конфуціанства феодалними правителями Японії зробила його основою виховання серед панівного класу, зокрема самураїв³.

К. Нукарія у своїй праці «Релігія самураїв» вказує на те, які були спільні риси у дзенських ченців і самураїв, що визначали їхні принципи та моральні цінності. По-перше, обидва стани вимагали від своїх представників проходження суворого навчання та терпіння випробувань без скарг⁴. По-друге, як для дзенських ченців, так і для самураїв, характерна була етика чесної бідності. Також варто відзначити, що і дзенські ченці, і самураї виявляли мужність та шляхетність у своїй поведінці. Це можна пояснити як

¹ Зиганьшин, Р. М. Военный этикет самураев. Историческая психология и социология истории, 2010, №2. С. 125-151. С.135

² Там само, с. 135

³ Зиганьшин, Р. М. Военный этикет самураев. Историческая психология и социология истории... С. 135

⁴ Нукария К. Религия самураев. Исследование дзен-буддийской философии и практики в Китае и Японии. — С П б.: Наука. 2003. — 245 с. С.51

суворим навчанням, так і специфікою виховання в обох категоріях¹. Нарешті, самураї завжди відзначалися непохитною мужністю перед смертю. Боягузлива поведінка для самурая була неприйнятною, і він був готовий пожертвувати життям, щоб уберегти свою честь та гідність².

Багатогранний образ самурая пронизаний культурними та військовими традиціями, що відображають дисципліну, честь і відданість служінню. Для його реконструкції дослідники використовували різні методи, аби мати змогу осягнути тогочасні цінності, ідеали та принципи, що визначали життя та поведінку самураїв. Олександр Дроздов у своїй праці "Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая", застосовуючи метод герменевтики намагається відтворити образ японського воїна. Даний метод аналізує історичні джерела, задля відтворення світогляду і портрету людини конкретної епохи. Автор взяв за історичне джерело трактат "Хагакуре", а за психологічну основу, на яку був зроблений опір обрав теорію рис психолога Р. Кеттелла³. Дане дослідження дійсно заслуговує на увагу. Дроздов доходить до того, що самураї мали поєднувати в собі дещо біполярні навички та риси характеру. До прикладу, з одного боку, самурай мав шанувати своїх предків і їхню культуру, а з іншого – в певних ситуаціях проявляти гнучкість у своїй поведінці та поглядах. "Погано ... думати про те, щоб прийняти чужі традиції та відмовитись від своїх... Наслідування чужих традицій - це потурання..." –

¹ Нукария К. Религия самураев. Исследование дзэн-буддийской философии и практики в Китае и Японии. — С П б.: Наука. 2003. — 245 с. С.51

² Там само, с. 55

³ Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75. С.70

консерватизм¹. "Погано прив'язуватися до одного набору уявлень..." – радикалізм.

Знову дві протилежні риси, якими мав володіти самурай – це жорстокість та чуйність. "Покликання чоловіків - мати справу з кров'ю...". "Воїн не може бути слугою, якщо він ... не таїть у серці стільки співчуття, що воно ладне розірвати груди..."².

Загалом, самураям була характерна конформність, тобто схильність дотримуватися установлених соціальних норм, правил і очікувань. Конформність відіграла важливу роль у житті самураїв, особливо в контексті феодальної Японії. Самураї виховувалися в середовищі, де велике значення приділялося дотриманню соціальних норм та ієрархії. Перш за все, самураї виявляли конформність шляхом підкорення волі свого сюзерена або васала. Вони були готові служити своєму господарю і виконувати його накази навіть ціною власного життя. Крім того, самураї підкорялися соціальним та культурним нормам, які визначалися їхнім становищем у феодальному суспільстві. Вони дотримувалися конкретних обрядів та традицій, що відображали їхній статус, а також робили все можливе, щоб не порушувати ці норми. Саме тому одним із головних критеріїв оцінки справжнього самурая була його відданість сюзерену. Майже кожен самурай мав поєднати в собі як риси лідера, оскільки більшість з них володіла земельними наділами з закріпленими за ними селянами, так і підлеглі якості, які вважалися більш важливими³. "Добрий слуга - це той, хто беззастережно

¹ Цит за: Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75. С.70С. 74

² Там само, с.73

³ Там само, с. 74

підкоряється своєму панові..." "Бути слугою означає не що інше як надавати підтримку своєму панові..., відмовляючись від особистої вигоди..."¹.

Позиція самурая у суспільстві вимагала від нього навику швидко мислити та приймати рішення тут і зараз, оскільки в деяких ситуаціях мова йшла про життя та смерть. Тому самураям була характерна риса ризикованості. "Якщо на полі бою почати міркувати, цим міркуванням не буде кінця. Розсудливість ніколи не переможе ворога..."². "Найчастіше помста полягає в тому, щоб просто увірватися до ворога і бути зарубаним. Це не ганебно. Якщо ж ти думаєш, що повинен спочатку завершити свої справи, а потім мститися, час для помсти ніколи не настане..."³. Сміливість самурая виходила на перший план, незалежно від того, які будуть наслідки. Ризикованість також була невід'ємною частиною самурайського кодексу. Вони готові були приймати великі ризики в ім'я своїх цілей та ідеалів, іноді виходячи за межі звичайних стандартів і прийомів воєнної тактики. В цілому, сміливість і ризикованість були не лише якостями, що визначали бойову ефективність самураїв, але й невід'ємною частиною їхнього морального образу і способу життя. "В одній з битв воїни пана Іеясу не одержали перемоги, проте згодом про нього говорили: "Іеясу - великий полководець. Серед його воїнів, що пали на полі бою, жодний не був уражений у спину. Всі вони загинули, сміливо дивлячись в обличчя ворога..."⁴.

¹ Цит за: Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75. С. 74

² Там само, с. 73

³ Там само, с. 73

⁴ Там само, с. 73

Такі риси як сміливість і схильність до ризику наводили на основне поняття психології самураїв – честі. Честь самураїв проявлялася в кожному аспекті їхнього життя, від бойових справ до моральних рішень. Вони були готові захищати свою честь і честь своїх рідних до кінця, навіть якщо це вимагало від них великих жертв. Важливою складовою честі для самураїв була також відповідальність за свої дії. Вони прагнули діяти відповідно до встановлених норм та принципів, що підвищувало їхню репутацію серед своїх однодумців та ворогів. Для опису цього підходить цитата з «Хагакуре», де одне тільки слово самурая безумовно закладало в себе принципність та твердість. "Якось Мороока Хікюемон повинен був заприсягтися перед богами, що він ... відданий якійсь ідеї. Але він сказав: "Слово самурая твердіше металу. Оскільки я запам'ятав це слово в собі, причому тут боги...?"¹ .

Необхідними духовними складовими самурая вважалися також вміння складати вірші – традиція, що сягає глибини століть до воїнів героїчного японського епосу «Хейке-моногатарі», які, навіть вмираючи в битві, залишали прощальний вірш.

Загалом самурай представляється нам як інтровертна людина. Воїн мав бути зосередженим на своєму внутрішньому світі, що підкріплюється цитатою з «Хагакуре»: «У мистецтві красномовства головне – вміння мовчати. Якщо тобі здається, що в якійсь справі можна обійтися без розмов, працею без жодного слова...»² Але при цьому палкість та гарячкуватість не раз простежуються в поведінці воїнів у певних ситуаціях, що в трактаті не

¹ Цит. за: Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75. С. 74

² Там само, с. 74

засуджується. З цим же було пов'язане негативне ставлення самураїв до розсудливих, прагматичних людей. "Розважливі люди гідні презирства. Це пояснюється тим, що розрахунки завжди ґрунтуються на міркуваннях про вдачі і невдачі, а ці міркування не мають кінця. "Смерть вважається невдачею, а життя удачею. Тому така людина не готує себе до смерті і тому гідна презирства..."¹

Ставлення до смерті у самураїв було пов'язано з рисою самоконтролю. У них був цілий обряд самогубства, що мав велике значення в японській культурі – сеппуку. А здатність себе вбити потребує неабиякого контролю над своїми емоціями та тілом. Як самурайська практика, сеппуку використовувався самураями добровільно, щоб померти з честю, а не потрапити в руки своїх ворогів (і, ймовірно, бути підданим тортурам), або як форма смертної кари для самураїв, які вчинили серйозні злочини².

Варто розглянути також етимологію слова сеппуку, бо його часто використовують на рівні з іншим словом – харакірі. Термін сеппуку походить від двох китайсько-японських коренів «setsu» – «різати», та «fuku» – «живіт». Харакірі теж дослівно перекладається «різання живота». Харакірі пишеться тим самим кандзі, що й сеппуку, але в зворотному порядку з окуріганою – суфіксами у вигляді кани для ієрогліфів. У японській мові на письмі зазвичай використовується більш формальний – сеппуку. Харакірі –

¹ Цит. за: Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75. С. 74

² Ravina, M. J. The Apocryphal Suicide of Saigō Takamori: Samurai, "Seppuku", and the Politics of Legend // The Journal of Asian Studies. – 2010. – Vol. 69, No. 3. – P. 691–721. – P. 710.

більш розмовна, популярна назва, яка використовується в повсякденному мовленні та в культурному контексті¹.

Ритуальне самогубство вважалося найвищою мірою честі та наділяло особистість самурая героїзмом. Процес сеппуку був ретельно обдуманим і виконувався з великою увагою до деталей. Самураї готувалися до цього обряду тривалий час, зазвичай відзначалися вдумливістю і розсудливістю у виборі часу, місця та способу виконання сеппуку².

Ритуал здійснювався шляхом розрізання живота. Для багатьох самураїв він став єдиним способом вирішення складних етичних та психологічних проблем або інших життєвих труднощів. Сеппуку також вважався почесним методом страти, що було привілеєм самураїв. Проте відмова від сеппуку, особливо якщо сюзерен вирішував засудити самурая до іншого виду страти, наприклад, повішення, вважалася великою ганьбою для самурая та його родини³.

Розрізання живота вимагало від воїна великої мужності та витримки, оскільки черевна порожнина – одне з найбільш чутливих місць тіла людини, осередок багатьох нервових закінчень. Визначальною характеристикою було занурення довгого меча тачі, короткого меча вакідзасі або танто у кишку та розрізання живота горизонтально. За відсутності кайшакуніна (особи, призначеної обезголовити людину, яка здійснила сеппуку) самурай діставав лезо і вдаряв собі в горло або падав на лезо з положення стоячи, притуливши його до серця. У період Едо (1600–1867 рр.) проведення

¹ Conlan, T. State of war: The violent order of fourteenth-century Japan. – Ann Arbor : Center for Japanese Studies, The University of Michigan, 2005. – 281 p. – P. 68.

² Зиганьшин, Р. М. Военный этикет самураев. Историческая психология и социология истории, 2010, №2. С. 125-151. С. 135

³ Там само, с. 136

сеппуку включало складний, деталізований ритуал. Це зазвичай виконувалося перед глядачами, якщо це було заплановано, на відміну від виконання на полі бою. Самурая купали в холодній воді (щоб запобігти сильній кровотечі), одягали його в біле кімоно під назвою «сіро-сьодзоку» і подавали його улюблені страви на останній прийом їжі. Коли він закінчив, ніж і тканину клали на санбо і віддали воїну. Одягнений урочисто, з мечем, покладеним перед ним і іноді сидячи на спеціальному одязі, воїн готувався до смерті, написавши передсмертну поему. Ймовірно, він споживав церемоніальний напій саке, а також давав своєму супроводжуючому чашку, призначену для саке. Цей ритуал було офіційно визнано привілеєм стану воїнів близько 1500 року. У період пізнього феодалізму – на початку і середині XIX століття – багато деталей сеппуку було забуто. У даїме, якому ставилося в обов'язок провести цей обряд, часто не знаходилося людини на роль кайсяку, тобто секунданта, який позбавляв відрубання голови від занадто довгих мук. Тоді стало звичайним явищем шукати таку людину в іншому клані, при цьому самурай-кайсяку тимчасово змінював своє ім'я і номінально ставав васалом людини, що запросила його. Положення меча секунданта визначалося залежно від рангу засудженого. Якщо меч спрямований вгору – засуджений рангом вище секунданта, за однакового соціального становища меч тримали паралельно землі, якщо меч спрямований вниз – ранг засудженого нижче рангу кайсяку¹.

Згодом процес став настільки ритуалізованим, що як тільки самурай діставався до свого клинка, кайшакунін завдавав удару. Згодом навіть лезо стало непотрібним, і самурай міг дотягнутися до чогось символічного, як-от

¹ Зиганьшин, Р. М. Военный этикет самураев. Историческая психология и социология истории, 2010, №2. С. 125-151. С.137

віяло, і лише це спричинило б смертельний удар від його кайшакуніна. Віяло, ймовірно, використовувалося, коли самурай був занадто старим, щоб використовувати лезо, або в ситуаціях, коли було надто небезпечно давати йому зброю¹.

Таким чином, образ самурая в середньовічній Японії є складним і багатогранним феноменом, що розвивався під впливом різних соціальних, політичних і культурних факторів. Самурай, як військовий клас, відрізнявся не лише високою майстерністю у бою, але й глибокою моральною етикою, яка стала основою його соціальної ролі та культурної ідентичності. Проте цей образ не був сталим і однозначним, а змінювався протягом століть, що відображало зміни в самій Японії.

Важливим етапом у формуванні уявлення про самурая була популяризація терміну "бушидо" в період раннього Нового часу, зокрема в епоху Мейджі. Як зазначають історики, термін "бушидо" не використовувався для позначення кодексу поведінки самураїв до цього часу, а лише з'явився в період після Токугава, коли почав активно вживатися в політичних і культурних дискусіях. Проте навішування цього ярлика на ідеологію самураїв середньовічної Японії є спірним і часто є результатом маніпуляцій істориків, які прагнули створити «уніфікований» образ воїна для політичних цілей, зокрема для підтримки ідеології імператорської армії.

Критика традиційного образу самурая також поширена серед дослідників. Багато з них вказують на ідеалізацію цього образу, яка в значній мірі пов'язана з еволюцією японської національної ідентичності в модерні

¹ Fusé, T. Suicide and culture in Japan: A study of seppuku as an institutionalized form of suicide // Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. – 1979. – Vol. 15, No. 2. – P. 57–63. – P. 58.

часи. Нітобе, як один із головних популяризаторів образу самурая в сучасному розумінні, був неодноразово звинувачений у наданні "некритичного" чи навіть "маніпулятивного" зображення цього класу, яке не завжди відповідало реальним соціальним і політичним умовам середньовічної Японії. Він зазвичай акцентував увагу на моральних якостях самурая, таких як честь, вірність і мужність, однак значною мірою ігнорував складні аспекти самурайської поведінки та їхніх соціальних обов'язків .

Суперечливість і адаптація образу самурая, що виникає в результаті цієї ідеалізації, розглядалася у критичних працях істориків, як-от Бенеша, який наголошує на тому, що образ самурая був значною мірою "переосмислений" і "романтизований" у період після Мейджі, в той час як історичний самурай мав інші, часто менш героїчні, характеристики. Окрім того, багатьма дослідниками зазначено, що постійне звеличування ідеї самурая часто ігнорує роль цього класу в соціальній структурі Японії, де воїни були далеко не тільки героями, а й виносили важливі політичні та економічні функції.

Отже, образ самурая в середньовічній Японії є не лише результатом реальної історії, але й політичної ідеології, що еволюціонувала разом із самою Японією. У сучасних дослідженнях важливо розрізняти реальність середньовічного воїна і ті ідеалізовані образи, що були створені у новітні часи для підтримки певних політичних наративів.

Розділ 2. Онна-бугейша у японському війську

Середньовічна Японія, охоплена соціальними, політичними та військовими трансформаціями, була ареною, де формувалися унікальні культурні феномени, серед яких особливе місце посідає постать онна-бугейша – жінок-воїнів, які поєднували в собі риси самурайської доблесті, майстерності у військових мистецтвах і відданості родинним та суспільним ідеалам. У контексті патріархального суспільства, де домінували чітко визначені гендерні ролі, онна-бугейша виступали не лише як виняток, але й як важливий елемент соціальної структури, що відображав складність і багатогранність японської культури епохи. Їхня діяльність, що включала участь у бойових діях, захист земель і підтримку сімейної честі, кидає виклик традиційним уявленням про роль жінок у середньовічному світі та відкриває нові перспективи для дослідження гендерної історії.

Цей розділ покликаний поглибити розуміння феномену онна-бугейша, висвітлюючи їхнє місце в самурайській культурі, особливості військової підготовки та вплив на суспільні уявлення про жінок у середньовічній Японії. Через призму їхньої діяльності відкривається можливість переосмислити гендерні аспекти японської історії та оцінити внесок жінок у формування культурної спадщини.

Два терміни, що часто використовуються для позначення таких жінок, – онна-бугейша та онна-муша – на перший погляд можуть здаватися синонімічними, однак вони мають різні відтінки значення, історичні контексти та культурні асоціації. Онна-бугейша асоціюється з жінками самурайського класу, які отримували формальну військову підготовку і брали участь у бойових діях, тоді як онна-муша частіше має ширше або

літературно-романтизоване значення, охоплюючи жінок, які проявляли воїнський дух.

Термін онна-бугейша (яп. 女武者) буквально перекладається як "жінка, що володіє бойовими мистецтвами". Слово "бугей" (武者) вказує на майстерність у військових мистецтвах, що включає володіння зброєю, тактику і фізичну підготовку. Як зазначає Стівен Тернбулл, онна-бугейша були переважно жінками із самурайських родин, які отримували освіту, аналогічну до чоловіків-самураїв, для захисту родинних земель і честі клану¹. Цей термін має чітке історичне підґрунтя і пов'язаний з конкретними соціальними ролями в періоди Камакура (1185–1333) і Муромачі (1336–1573).

Натомість онна-муша (яп. 女武者) перекладається як "жінка-воїн" і є більш загальним терміном. Слово "муша" (武者) означає воїна, часто з акцентом на героїчний або романтизований образ, що не завжди передбачає формальну військову підготовку. Дослідниця Елліс Амадур зазначає, що онна муша частіше використовується в літературних і фольклорних контекстах, таких як епоси чи театральні постановки, для позначення жінок, які проявляли мужність або брали участь у бойових діях, незалежно від їхнього соціального статусу чи рівня підготовки². Наприклад, у хроніці "Хейке Моногатарі" образи жінок-воїнів, таких як Томое Годзен, наближаються до концепції онна-муша через їхню героїзацію³.

¹ Turnbull, S. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010. 64 p. – P. 10–12.

² Amadure, E. *Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History*. Seattle: Koryu Books, 2002. 324 p. – P. 42–44.

³ *The Tale of the Heike* / Trans. by H. C. McCullough. Stanford: Stanford University Press, 1988. 388 p. – P. 290–292.

Онна-бугейша були невід'ємною частиною самурайського класу, де їхня роль визначалася чіткими соціальними обов'язками. Жінки із самурайських родин отримували військову підготовку, що включала володіння нагінатою, мечем (танто) і луком, а також знання тактики оборони замків. Як підкреслює Карл Фрайдей, ці жінки часто виступали як захисниці маєтків у відсутність чоловіків, що було зумовлено частими війнами і децентралізацією влади в середньовічній Японії¹.

Онна-муша, навпаки, не завжди належали до самурайського класу і могли включати жінок із нижчих соціальних верств, які брали зброю через необхідність або героїчний порив. Їхня діяльність рідше документувалася в офіційних хроніках, але частіше з'являлася в літературі та фольклорі. Наприклад, у період Намбоку-чо (1336–1392) деякі жінки, що брали участь у боях, не мали формальної підготовки, але їхні дії прославлялися як прояв воїнського духу². Таким чином, онна-муша є ширшим поняттям, яке охоплює як історичних, так і міфологізованих жінок-воїнів.

У середньовічних джерелах онна-бугейша зображалися як дисципліновані жінки-воїни, чиї дії відповідали самурайським ідеалам. Їхній образ був тісно пов'язаний із конкретними історичними подіями, такими як війни Гемпей чи Намбоку-чо, де вони виконували практичні функції, наприклад, захист замків або участь у битвах. Хроніка "Тайхейкі" згадує жінок, які брали участь у бойових діях, хоча їхні дії часто описуються в контексті самурайського обов'язку, а не героїзації³.

¹ Friday, K. Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan. London: Routledge, 2004. 251 p. – P. 46–48.

² Conlan, T. D. State of War: The Violent Order of Fourteenth-Century Japan. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003. 281 p. – P. 113–114.

³ Там само, с. 112–115

Онна-муша, навпаки, частіше асоціюються з літературною і театральною традицією, де їхній образ ідеалізувався. У період Едо (1603–1868), коли Японія вступила в епоху миру, онна-муша стали популярними персонажами в театрі кабукі та гравюрах укійо-е, де їх зображали як романтизованих героїнь. Дослідниця Кікуе Ямакава зазначає, що такі образи часто відображали суспільні уявлення про жіночу мужність, але втрачали зв'язок із реальними історичними ролями¹. Наприклад, Томое Годзен у "Хейке Моногатарі" представлена як онна-муша через її героїчний образ, хоча історично вона могла бути онна-бугейша, враховуючи її самурайське походження і підготовку².

Таким чином, поняття онна-бугейша і онна-муша, хоча й пов'язані з жінками-воїнами середньовічної Японії, мають суттєві відмінності в історичному, соціальному та культурному контекстах. Онна-бугейша позначали жінок самурайського класу з формальною військовою підготовкою, які діяли в межах самурайських обов'язків та ідеалів. Онна-муша, навпаки, є ширшим і часто романтизованим терміном, що охоплює жінок, які проявляли воїнський дух, незалежно від їхнього соціального статусу чи підготовки.

Формування жінок-воїнів відбувалося в умовах децентралізації влади та частих міжусобних війн, що характеризували середньовічну Японію. У період Камакура, коли самурайський клас утвердився як провідна соціальна сила, військові навички стали необхідною складовою життя не лише

¹ Yamakawa, K. *Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life*. Stanford: Stanford University Press, 2001. 198 p. – P. 34–36.

² McCullough, H. C. (trans.). *The Tale of the Heike*. Stanford: Stanford University Press, 1988. 516 p. – P. 2.

чоловіків, але й жінок із самурайських родин. Політична нестабільність і постійна загроза конфліктів спонукали до залучення всіх членів клану, включаючи жінок, до захисту земель і родинної честі. У цей час сформувалася практика, коли жінки отримували базову військову підготовку для виконання оборонних функцій у разі відсутності чоловіків¹.

Соціальна структура самурайських родин також сприяла появі онна-бугейша. У самурайському суспільстві, де лояльність клану та збереження його статусу були першочерговими, жінки часто виступали не лише як хранительки домашнього вогнища, але й як активні учасниці політичних і військових процесів. Наприклад, у разі загибелі чоловіків чи їхньої відсутності через війни, жінки брали на себе керівництво маєтками, організацію оборони чи навіть безпосередню участь у бойових діях. Ця практика була особливо поширеною серед вищих верств самурайського класу, де жінки мали доступ до освіти та тренувань. Потрібні були знання тактики бою, оскільки захищати доводилось не тільки себе а й дім, худобу, хазяйство, дітей та інших жителів².

Завдяки археологічним дослідженням на сьогодні ми можемо впевнено казати, що жінки-воїни не тільки існували, вони склали більше 30% загиблих самураїв. За результатами розкопок на полі битви, наприклад, при Сеньон Мацубару між Такеда Кацуйорі та Ходзьо Удзінао в 1580 році, було встановлено, що зі 105 знайдених тіл 35 з них були жіночими. Інші розкопки давали такі ж результати. При чому, жодна з ситуацій не була

¹ Yamakawa, Kikue. *Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life*. Stanford: Stanford University Press, 2001, 34–36

² Серпутько. О., Степанюк С., Лемешко О. Історична роль жіноцтва у розвитку бойових дисциплін Будо // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 49, том 1. 46 с.

облогою, тобто можна зробити висновок, що жінки воювали в арміях, хоча їх участь рідко фіксувалася¹.

Ми можемо також бачити згадки про жінок-воїнів у письмових джерелах. Так, наприклад, Томое Годзен була описана в «Гейке-моноготарі» - пам'ятці класичної японської літератури, де детально охарактеризовувалась її участь у битвах XII століття під час війн Гемпей між кланами Тайра та Мінамото: «Але тепер їх залишилося лише п'ятеро, і серед них Томое все ще трималася на своєму місці. Підкликавши її до себе, Кісо сказав: «Оскільки ти жінка, тобі краще втекти. Я вирішив померти або від руки ворога, або від власної, і як би осоромився Йосінака, якби в останньому бою загинув разом з жінкою?» Однак навіть по цих сильних словах Томое не покинула його, але, все ще відчуваючи себе повною сил для боротьби, відповіла: «Ах, якби я зустрілася з якимось сміливим воїном, щоб Кісо побачив, якою прекрасною смертю я можу померти». Вона зупинила коня і стала чекати»². Також є журнальний запис про «переважно жіночу кавалерію» відзначений канцлером Тоїн Кінката, який заявив, що вони «походять із західної Японії... що свідчить про те, що жінки із заходу, швидше за все, служили в боях», далеко від столиць³.

Ключовим елементом становлення онна-бугейша була їхня військова підготовка, яка включала фізичні та тактичні аспекти. Жінки із самурайських родин навчалися володінню різними видами зброї, зокрема нагінатою, танто та юмі. Нагіната, завдяки своїй універсальності, стала символом онна-

¹ Turnbull S. R. Samurai women... . P. 6

² Transactions of the Asiatic Society of Japan. Vol XL VI. Part II. 1918 Chapter IV. p.122

³ Цит. за: Conlan T. State of war: The violent order of fourteenth-century Japan. Ann Arbor : Center for Japanese Studies, The University of Michigan, 2005. 281 p. 128 -129 pp.

бугейша, оскільки дозволяла ефективно вести бій на дистанції¹. Окрім цього, онна-бугейша вивчали основи кінної стрільби, рукопашного бою та стратегії, що дозволяло їм бути повноцінними учасницями бойових дій. Як зазначає дослідниця Елліс Амадур, військова підготовка жінок була не менш ретельною, ніж у чоловіків, хоча й адаптованою до їхніх фізичних особливостей².

Онна-бугейша виконували різноманітні функції, що виходили за межі суто військової діяльності. У мирний час вони займалися управлінням маєтками, вихованням дітей у дусі самурайських цінностей і підтримкою політичних альянсів через шлюби. У воєнний час їхня роль ставала більш вираженою: вони брали участь у захисті замків, організації оборони та відкритих битвах. Історичні джерела, такі як хроніка "Тайхейкі", свідчать про активну участь жінок у військових кампаніях, зокрема під час війни Намбоку-чо (1336–1392)³.

Однією з найвідоміших постатей серед жінок-воїнів є імператриця Джінгу (бл. 169–269 рр. н.е.), яку традиційно вшановують як видатну полководицю. За переказами, саме вона очолила експедицію на Корейський півострів у 200 році н.е., де досягла перемоги над супротивником, а згодом повернулася до Японії з тріумфом⁴.

Згідно з джерелом «Кодзікі», батько Джінгу був прапраправнуком Імператора Кайка, а мати походила з роду корейського принца Аме но

¹ Turnbull, Samurai Women, 28–30

² Amadure, Ellis. Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History. Seattle: Koryu Books, 2002, 67–70

³ Conlan, Thomas D. State of War: The Violent Order of Fourteenth-Century Japan. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003, 112–115

⁴ Серпутько. О., Степанюк С., Лемешко О. Історична роль жіноцтва... . С. 47

Хібоко у п'ятому поколінні¹. При народженні вона отримала ім'я Окінага-Тараші. Відомо, що після смерті її чоловіка, імператора Чуая, у 200 році н.е., який загинув внаслідок повстання, Джінгу повела військо у завойовницький похід². Вважається, що вона очолювала вторгнення на землі, ідентифіковані з Корейським півостровом, звідки повернулася переможницею через три роки³.

Оскільки в їхніх гробницях є зброя та обладунки, можливо, жінки-правителі четвертого століття очолювали війська. Навіть під час повстання Хаято, яке виникло в Кю-сю на початку восьмого століття, шаманки ходили на передову, щоб порадитися з оракулами, надихнути солдатів і проклясти ворогів. На Окінаві головні шаманки керували військами під час війни навіть до середньовіччя. Це не було б дивним, якби правитель-жриця кінця четвертого століття очолила свої війська в чоловічому вбранні відповідно до потреб епохи, як це зображено в історії Джінгу⁴.

«Хоча я жінка, і до того ж молода, я повинна на деякий час прийняти вигляд чоловіка і застосувати сильну та героїчну стратегію.» Ця цитата відповідає розділу 9.4. у «Ніхон шокі». У цьому розділі описується, як імператриця Джінгу вирішує очолити військову експедицію після смерті свого чоловіка, імператора Чуая. Друга цитата: «Вона одяглася в чоловічий одяг і розпочала війну проти Сілли.» Ця цитата відповідає розділу 9.12. у «Ніхон шокі». У цьому розділі описується, як імператриця Джінгу,

¹ Імператриця Дзінгу // Енциклопедія Ніппоніка: в 26 т. 2-е видання. — Токіо: Сьогаккан, 1994—1997.

² Brinkley F. A History of the Japanese People from the Earliest Times to the end of the Meiji Era. Encyclopaedia Britannica Company, 1915. 784 p. PP. 88–89.

³ Nihon Shoki, Volume 9

⁴ Empress Jingū: a shamaness ruler in early Japan. Chizuko Allen 2003, Japan Forum, 89

переодягнувшись у чоловічий одяг, очолює військову кампанію проти корейського королівства Сілла¹.

«Багато післявоєнних японських істориків вважали імператрицю Джінгу, матір та регентку імператора Одзіна початку V століття, міфічною фігурою та розглядали описи її життя в "Кодзікі", "Ніхон шокі" та "Фудокі" як вигадки, що відображали життя імператриць пізніших століть». Деякі зарубіжні дослідники теж припускають, що відомості про Джінгу мають радше міфологічний характер. Стівен Тернбул зауважує: «Можливо, це лише химерна легенда, ... що її завоювання Кореї – це не більше ніж образний і націоналістичний переказ вторгнення, яке насправді відбулося у зворотному напрямку...»².

Таким чином Імператриця Джінгу залишається суперечливою постаттю в японській історії. Її образ поєднує в собі елементи міфу, релігії та політики, що робить її вивчення важливим для розуміння формування японської національної ідентичності.

Однією з найвідоміших жінок-воїнів середньовічної Японії є Томое Годзен, чий образ поєднує історичну реальність і літературну міфологізацію. Як легендарна учасниця війн Гемпей (1180-1185), вона уособлює ідеали самурайської культури, такі як мужність, вірність і майстерність у бойових мистецтвах. Водночас її постать, описана в епосі "Хейке Моногатарі", стала символом героїчної жіночої ідентичності, що виходить за межі патріархальних норм.

¹ Aston, W. G. (1896). *Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd

² Turnbull S. R. *Samurai women...* . P. 7

Томое Годзен відома як онна-бугейша, що служила полководцю Мінамото но Йошінака під час війн Гемпей, які ознаменували боротьбу між кланами Мінамото і Тайра за владу в Японії. За даними "Хейке Моногатарі", Томое була не лише вправною воїтелькою, але й близькою соратницею Йошінаки, можливо, його наложницею або бойовою подругою¹. Вона славилася майстерністю у стрільбі з лука, верховій їзді та бою на мечях, що відповідало стандартам підготовки онна-бугейша².

Проте історичність Томое Годзен залишається предметом дискусій. Як зазначає дослідник Карл Фрайдей, первинні історичні джерела, такі як офіційні хроніки, не містять прямих згадок про неї, а "Хейке Моногатарі" є літературним твором, що поєднує факти з вигадкою³. Незважаючи на це, описи її подвигів, зокрема в битві при Авадзу (1184), де вона нібито здолала кількох ворогів, свідчать про її роль як онна-бугейша, інтегрованої в самурайську культуру⁴. Дослідниця Елліс Амадур підкреслює, що навіть якщо Томое була частково міфологізованою, її образ відображає реальну практику залучення жінок до бойових дій у період Камакура⁵.

Як онна-бугейша, Томое Годзен уособлювала ідеали самурайського класу, де гендерні ролі могли бути гнучкими заради виконання обов'язку перед кланом. Її військова підготовка, ймовірно, включала володіння нагінатою, мечем і луком, що було типовим для жінок із самурайських родин⁶. У "Хейке Моногатарі" підкреслюється її фізична сила та відвага,

¹ McCullough, Helen Craig, trans. *The Tale of the Heike*. Stanford: Stanford University Press, 1988, 290–292)

² Turnbull, Stephen. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010, 14–16

³ Friday, Karl F. *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. London: Routledge, 2004, 47–49

⁴ McCullough, *The Tale of the Heike*, 291–293

⁵ Amadure, Ellis. *Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History*. Seattle: Koryu Books, 2002, 65–68

⁶ Turnbull, *Samurai Women*, 28–30

зокрема в епізоді, де вона очолила атаку проти воїнів Тайра, демонструючи лідерські якості¹. Ці характеристики відповідають ролі онна-бугейша, які не лише захищали маєтки, але й брали участь у відкритих битвах, особливо в умовах воєнної нестабільності періоду Гемпей.

Історик Стівен Тернбулл зазначає, що онна-бугейша, подібно до Томое, часто сприймалися як уособлення самурайських чеснот, що дозволяло їм займати активну позицію в суспільстві, попри патріархальні обмеження². Водночас її відмова покинути поле бою за наказом Йошінаки, описана в "Хейке Моногатарі", підкреслює її відданість і незалежність, що робить її винятковою навіть серед онна-бугейша³.

Опис у хроніці «Хейке моногатарі» створює живий образ воїтельки: «У Томое було довге чорне волосся та світлий колір шкіри, а її обличчя було дуже милим; крім того, вона була безстрашною вершницею, яку не міг налякати ні найлютіший кінь, ні найсуворіша земля, і вона так спритно вправлялася з мечем і луком, що була рівною тисячі воїнів...».

Звіти щодо долі Томое Годзен різняться. Деякі кажуть, що вона залишилася в бою і загинула. Інші кажуть, що вона поїхала з головою ворога і зникла. Проте також стверджують, що вона вийшла заміж за Ваду Йошіморі та стала черницею після його смерті. І, хоча після тієї битви нам мало що достеменно відомо про подальшу долю Томое Годзен, її приклад та численні легенди навколо дивовижної жінки-воїна на довгі роки після її правління заклали основу для процвітання онна-бугейша⁴.

¹ McCullough, The Tale of the Heike, 290

² Turnbull, Samurai Women, 12–14

³ McCullough, The Tale of the Heike, 292

⁴ Серпутько. О., Степанюк С., Лемешко О. Історична роль жіноцтва... . С. 48

Представницею онна-бугейша доби Камакура була Хангаку Годзен – жінка з клану Тайра. Жінка брала участь у війні Дзьокю 1221 року, що була спробою імператорського двору повернути владу від сьогунату Камакура. За історичними джерелами, зокрема хронікою "Адзума Кагамі", Хангаку була дочкою воєначальника Дзьо Сукемото і сестрою Дзьо Нагаюкі, які очолили повстання проти сьогунату. Вона прославилася своєю участю в обороні замку Торісакіяма, де, за переказами, командувала значним загоном воїнів і демонструвала виняткову майстерність у стрільбі з лука¹.

Хоча "Адзума Кагамі" є одним із небагатьох джерел, що згадують Хангаку, її історичність вважається більш достовірною порівняно з іншими онна-бугейша, такими як Томое Годзен, завдяки конкретним згадкам про її дії. Війна Дзьокю була періодом, коли жінки із самурайських родин активно залучалися до бойових дій, що відображає гнучкість гендерних ролей у кризові часи². Після поразки клану Дзьо Хангаку, за переказами, була взята в полон і відправлена до Камакури, де її доля залишається неясною, хоча деякі джерела припускають, що вона була помилувана або вийшла заміж за самурая з клану Ходзьо³.

Як онна-бугейша, Хангаку Годзен була представницею самурайського класу, чия військова підготовка відповідала стандартам епохи Камакура. Жінки із самурайських родин, подібно до чоловіків, навчалися володінню зброєю, зокрема нагінатою, луком і мечем, щоб захищати родинні землі та честь клану⁴. Хангаку, ймовірно, отримала таку підготовку, що дозволило їй

¹ Turnbull, Stephen. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010, 16–18

² Friday, Karl F. *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. London: Routledge, 2004, 50–52

³ Amadure, Ellis. *Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History*. Seattle: Koryu Books, 2002, 70–72

⁴ Turnbull, *Samurai Women*, 28–30

не лише брати участь у боях, але й командувати воїнами під час оборони Торісакіями. Історик Стівен Тернбулл підкреслює, що її роль як лідерки була винятковою, оскільки жінки рідко отримували офіційні командні позиції, але могли проявляти ініціативу в критичних ситуаціях¹.

Дії Хангаку під час війни Дзьокю відповідали принципам вірності клану та готовності до самопожертви. Онна-бугейша, подібно до Хангаку, часто виступали як символи стійкості, що надихали інших воїнів, особливо в умовах поразки². Її мужність у бою, описана в "Адзума Кагамі", підкреслює її інтеграцію в самурайську культуру та звичаї.

Ще однією жінкою, що брала участь у військових діях була Цуріхіме (1530-1543) – жриця та онна-бугейша періоду Сенгоку, прославилася як лідерка оборони острова Оосіма після загибелі свого батька у 1541 році. Вона поєднувала релігійний авторитет із військовим хистом, що дозволило їй організувати ефективний спротив вторгненню. У вирішальній битві на флагманському кораблі Обара вона зуміла пробратися на борт, використовуючи граблі з ведмежої лапи, та викликала генерала противника на поєдинок. Після перемоги над ним вона очолила контратаку, змусивши війська клану Оуті відступити. У бою були застосовані порохові заряди, подібні до ручних гранат. Обладунки Цурухіме були зібрані в 1543 році після того, як вона померла в результаті ритуального самогубства через утоплення після смерті свого коханого в битві проти Учї. Її бойові обладунки зберігаються в храмі Оямазумі як священні реліквії, що стали частиною культу героїв³.

¹ Там само, С. 28-30

² Amadure, *Women Warriors of Japan*, 68–70

³ Nowaki R. *Women Warriors of Early Japan*. University of Hawai'i at Hilo. HOHONU, 2015 Vol. 13. P. 65

Варто також окреслити якою зброєю користувались жінки-воїни. Найпоширенішою зброєю онна-бугейша була нагіната - древкова зброя та один із кількох різновидів традиційних японських клинків (ніхонто). Нагіната спочатку використовувалась класом самураїв феодальної Японії, а також асігару (піхотинцями) і сохей (монахами-воїнами). На вигляд нагіната (слово, яке часто перекладається як глефа або алебарда) схоже на щось середнє між мечем і списом із вигнутим лезом. Основна відмінність між древком нагінати та древком списа полягає в тому, що древко нагінати має овальний поперечний переріз, тому його легше використовувати для різання, а не штовхання. Вигнуте лезо незмінно закінчувалося дуже гострим вістрям, але саме значний імпульс його ріжучої кромки, що надавався потужністю поворотного валу за ним, зробив нагінату грізною зброєю¹.

У ранній період Хейан бої в основному велися з використанням юмі (довгого лука) верхи на коні, але в пізньому періоді Хейан почастишали піші битви, і нагіната також стала використовуватися на полі бою. Нагіната цінувалася тому, що це була зброя, яка могла підтримувати оптимальну відстань від супротивника в ближньому бою². Під час війни Генпей (1180–1185), у якій клан Тайра протистояв клану Мінамото , нагіната піднялася до позиції особливо високої поваги, оскільки воїни вважали її надзвичайно ефективною зброєю. Пізніший розвиток нагінати створив зброю з коротшим клинком, яка була краще збалансованою, і це тип, який ми зазвичай зустрічаємо на зображеннях самурайських жінок. Нагіната з важчим клинком називалася нагіната шобузукурі. З гострим лезом на одному кінці

¹ Turnbull S. R. Samurai women... . P. 21

² Ratti O., Westbrook A. Secrets of the Samurai: The Martial Arts of Feudal Japan. Tuttle Publishing, 1991. 484 p.

та важким залізним наконечником на іншому, нагіната була грізною зброєю в умілих руках. Нею можна було володіти з сідла або пішки, і вона дозволяла використовувати низку бойових прийомів, які були неможливі зі списом із прямим лезом¹. Нагінату ми можемо бачити, наприклад, на зображенні онна-бугейша намальованої Утагавою Кунійосі (бл. 1797-1861)².

Окрім нагінати жінки також використовували мечі. До прикладу, у битві при Авадзу у 1184 році, Томоє Годзен продемонструвала високу майстерність у використанні зброї з невеликим лезом для обезголовлення свого супротивника. Ймовірно, вона використала танто, що характеризувалося маленькою цубою та виглядало як мініатюрний меч. Самогубства, здійснені жінками, вірогідно виконувалися за допомогою танто, і часто це було зроблено шляхом нанесення смертельного удару в горло. У контексті воєнних дій, онна-бугейша мали можливість користуватися різними видами ножів, які легко можна було приховати під їхнім традиційним жіночим одягом, що надавало їм додаткові можливості використання цієї зброї³.

Підсумовуючи можна простежити, що зброя відігравала ключову роль у житті онна-бугейша. На тлі соціокультурного контексту, вміння володіти зброєю визнавалося не лише як показник майстерності, а й як важливий аспект самоідентифікації та статусу. Використання зброї було спрямоване на забезпечення власної безпеки та захисту, а також виявлення відданості власним ідеалам і цінностям.

¹ Turnbull S. R. Samurai women... . P. 21

² Onna-Bugeisha, a woman samurai painted by Utagawa Kuniyoshi (c. 1797-1861)

³ Turnbull S. R. Samurai women... . P. 22

Таким чином, феномен онна-бугейша в середньовічній Японії є унікальним проявом гнучкості гендерних ролей у самурайському суспільстві, де жінки відігравали активну роль у військових, соціальних і культурних процесах. Аналіз формування онна-бугейша показує, що їхня поява була зумовлена політичною нестабільністю, зростанням впливу самурайського класу та принципами, які ставили обов'язок перед кланом вище гендерних обмежень. Жінки із самурайських родин отримували ретельну військову підготовку, що включала володіння нагінатою, луком і мечем, а також тактичні навички, що дозволяло їм брати участь у захисті маєтків і відкритих битвах.

Розмежування понять онна-бугейша і онна-муша підкреслює багатогранність жіночої воїнської ідентичності. Онна-бугейша були історично конкретною категорією жінок-самураїв, інтегрованих у військову систему, тоді як онна-муша охоплювали ширший, часто романтизований образ жінок, які проявляли героїзм. Ця різниця відображається в образах таких постатей, як Томое Годзен і Хангаку Годзен, які поєднують історичну реальність і культурну міфологізацію.

З цього слідує, що онна-бугейша були невід'ємною частиною середньовічного японського суспільства. Їхня військова підготовка, участь у бойових діях і культурна спадщина демонструють складність гендерних ролей і багатогранність самурайської культури. Дослідження феномену онна-бугейша не лише розширює розуміння жіночої ролі в японській історії, але й підкреслює їхній вплив на формування історичних і культурних наративів, що залишаються актуальними й у сучасному світі.

Розділ 3. Сприйняття онна-бугейша через призму культури

Онна-бугейша, жінки-воїни самурайського класу, займали унікальне місце в японській культурі періодів Камакура-Мейджі, поєднуючи військову майстерність із символічною роллю в історичних і культурних наративах. Їхнє сприйняття через призму культури відображає еволюцію образу жінки-воїна від практичних захисниць кланів у середньовіччі до романтизованих героїнь у літературі, театрі кабукі та гравюрах укійо-е періоду Едо. Постаті, такі як імператриця Джінгу, Томое Годзен, Хангаку Годзен і Цуріхіме, ілюструють різноманітність репрезентацій онна-бугейша, що варіюються від міфологічних до історично достовірних.

У середньовічних джерелах онна-бугейша зображалися як функціональна частина самурайського суспільства, де їхня воїнська діяльність була зумовлена необхідністю захисту клану. Хроніка "Адзума Кагамі" описує Хангаку Годзен, учасницю війни Дзьокю (1221), як лідерку, що командувала воїнами під час оборони замку Торісакіяма, підкреслюючи її військову майстерність¹. Аналогічно, Цуріхіме, легендарна воїтелька XVI століття, відома захистом острова Оцу під час міжусобних війн, згадується в місцевих хроніках як онна-бугейша, що очолила оборону проти піратів².

Історичні джерела, як зазначає Карл Фрайдей, акцентують на практичній ролі онна-бугейша в періоди Камакура і Муромачі, коли політична нестабільність і війни вимагали залучення всіх членів самурайських родин до бойових дій³. Наприклад, імператриця Джінгу, хоча

¹ Brown, Delmer M., and Ichiro Ishida, trans. *The Future and the Past: A Translation and Study of the Gukanshō, an Interpretative History of Japan Written in 1219*. Berkeley: University of California Press, 1979, 312–314

² *Interpretative History of Japan Written in 1219*. Berkeley: University of California Press, 1979, 312–314

³ Turnbull, Stephen. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010, 34–36

й належить до міфологічного контексту, зображалася в пізніших джерелах як прототип онна-бугейша, що очолила військову експедицію до Кореї, встановивши модель жіночого лідерства¹. Ці описи підкреслюють інтеграцію онна-бугейша в самурайську культуру без надмірної героїзації.

Література відіграла ключову роль у формуванні романтизованого образу онна-бугейша, перетворюючи їх на символи жіночої мужності. У "Хейке Моногатарі" Томое Годзен зображена як ідеалізована онна-бугейша, чия краса, сила і вірність Мінамото но Йошінака наближають її до концепції онна-муша – літературного архетипу героїчної жінки-воїна². Дослідниця Хелен Крейг МакКаллоу зазначає, що літературна ідеалізація Томое слугувала для підкреслення її винятковості, що дозволяло прославляти жінок-воїнів у межах патріархальних норм.

На відміну від Томое, Хангаку Годзен у "Адзума Кагамі" представлена більш стримано, з акцентом на її історичну роль, а не міфологічні риси. Імператриця Джінгу, чия постать у "Ніхон Сьокі" має міфологічний характер, у середньовічних і ранньомодерних текстах зображалася як божественна воїтелька, що наділила образ онна-бугейша сакральним виміром³. Цуріхіме, хоча й менш відома, у місцевих легендах Оцу прославлялася як "дівчина-самурай", що поєднувала мужність із духовною чистотою, що також сприяло її міфологізації. Літературні образи онна-бугейша часто відображали суспільні ідеали, а не реальні історичні деталі, створюючи романтизований наратив⁴.

¹ Friday, Karl F. *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. London: Routledge, 2004, 46–50

² McCullough, Helen Craig, trans. *The Tale of the Heike*. Stanford: Stanford University Press, 1988, 290–293

³ Turnbull, *Samurai Women*, 16–18

⁴ Amadure, Ellis. *Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History*. Seattle: Koryu Books, 2002, 78–80

У період Едо образ онна-бугейша набув широкої популярності в мистецтві та театрі, відображаючи ностальгію за самурайською епохою. Театр кабукі зображав онна-бугейша, таких як Томое Годзен і Хангаку Годзен, як трагічних героїнь, чії дії балансували між воїнським обов'язком і особистими почуттями. Як зазначає Кікуе Ямакава, ці вистави підкреслювали драматичну природу онна-бугейша, що резонувала з аудиторією мирного часу¹. Наприклад, Томое часто зображалася в сценах бою, що символізували її силу, але завершувалися трагічними розв'язками, що додавало емоційної глибини.

Театр кабукі, що досяг розквіту в період Едо (1603–1868) і залишався впливовим у період Мейджі (1868–1912), став важливим медіумом для репрезентації образу онна-бугейша – жінок-воїнів самурайського класу. У контексті мирного часу образи онна-бугейша, таких як Томое Годзен та імператриця Дзінгу, набували символічного значення, відображаючи ностальгію за самурайською епохою та ідеали честі й мужності. Ці постаті, відомі з літературних і міфологічних джерел, таких як "Хейке Моногатарі" та "Ніхон Сьокі", зображалися в кабукі як героїчні, але часто трагічні персонажі, що поєднували воїнську доблесть із драматичною чутливістю. У рамках диплому "Онна-бугейша: репрезентація образу жінки-воїна в Японії періодів Камакура–Мейджі" цей розділ аналізує достовірно підтверджені театральні репрезентації онна-бугейша, їхній символізм, драматургічні особливості та вплив на гендерні уявлення в японській культурі.

Театр кабукі виник на початку XVII століття як популярне мистецтво для міського населення, поєднуючи історичні сюжети, літературні адаптації

¹ Yamakawa, Kikue. *Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life*. Stanford: Stanford University Press, 2001, 33–36

та драматичні ефекти. Як зазначає Леонард Пронко, кабукі слугував платформою для прославлення самурайських ідеалів у період, коли воїнська культура втрачала практичне значення¹. Онна-бугейша, чії образи спиралися на авторитетні джерела, такі як "Хейке Моногатарі" для Томое Годзен і "Ніхон Сьокі" для імператриці Дзінгу, були привабливими персонажами завдяки їхній драматичній потенційності².

У період Мейджі кабукі адаптувався до модернізації, але зберігав інтерес до історичних тем, включаючи образи онна-бугейша, які символізували національну гордість і культурну спадщину. Дослідниця Кікуе Ямакава підкреслює, що онна-бугейша в кабукі були не лише відображенням історичних чи міфологічних постатей, але й уособленням ідеалізованих чеснот, що резонували з аудиторією³.

Театр кабукі презентував онна-бугейша як багатогранних персонажів, чії образи поєднували воїнську силу, вірність і емоційну глибину. Томое Годзен, відома з "Хейке Моногатарі" як соратниця Мінамото но Йошінаки, була центральною постаттю в п'єсах, таких як Йошінака Сендзей (XVIII століття). У цій постановці Томое зображалася як вправна воїтелька, чия відданість і трагічна доля – відмова покинути поле бою – підкреслювали конфлікт між обов'язком і особистими почуттями⁴. Елліс Амадур зазначає, що образ Томое в кабукі наближався до романтизованого ідеалу онна муша,

¹ Pronko, Leonard C. *Theater East and West: Perspectives Toward a Total Theater*. Berkeley: University of California Press, 1967, 89–92

² McCullough, Helen Craig, trans. *The Tale of the Heike*. Stanford: Stanford University Press, 1988, 290–293; Aston, William G., trans. *Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697*. London: Kegan Paul, 1896, 221–230

³ Yamakawa, Kikue. *Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life*. Stanford: Stanford University Press, 2001, 33–36

⁴ McCullough, *The Tale of the Heike*, 290–293

акцентуючи на її героїчній винятковості, що відповідало літературній традиції¹.

Імператриця Дзінгу, міфологічна постать із "Ніхон Сьокі", з'являлася в п'єсах, таких як Кокусен'я Касен (1715) авторства Чікамацу Мондзаемона, де її представляли як божественну воїтельку, що очолила похід до Кореї. Її образ поєднував сакральну владу з воїнською силою, що підкреслювалося через пишні костюми та символи імператорської величі². Як зазначає Самуель Лейтц, п'єси про Дзінгу в кабуці використовували її міфологічний статус для зміцнення національних ідеалів, що було особливо актуальним у період Мейджі³.

Інші онна-бугейша, такі як Хангаку Годзен чи Цуріхіме, рідше з'являлися в кабуці через меншу літературну популярність, і їхня присутність у театрі не має достатньої документальної підтвердженості в академічних джерелах⁴. Натомість Томое і Дзінгу домінували завдяки їхнім яскравим образам у літературі та міфології, що забезпечувало драматургічну основу для кабуці.

Драматургія кабуці використовувала стилізовані техніки для підкреслення образу онна-бугейша. Актори-чоловіки (оскільки кабуці виконувався виключно чоловіками) застосовували техніку оннагата, що передбачала граціозні рухи та виразну міміку для передачі жіночої ідентичності. Костюми, що включали деталізовані кімоно та зброю, таку як

¹ Amadure, Ellis. *Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History*. Seattle: Koryu Books, 2002, 45–48

² Aston, Nihongi, 224–226

³ Leiter, Samuel L. *The Art of Kabuki: Famous Plays in Performance*. Berkeley: University of California Press, 1979, 45–48

⁴ Turnbull, Stephen. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010, 16–18, 34–36

нагіната чи лук, символізували воїнську роль, але водночас підкреслювали естетичну жіночність. Пронко зазначає, що ця стилізація створювала ідеалізований образ, що приваблював аудиторію своєю драматичною напругою¹.

Театр кабукі періодів Едо–Мейджі відігравав центральну роль у репрезентації образу онна-бугейша, презентуючи їх як героїчних і трагічних постатей, що поєднували воїнську доблесть із жіночою чутливістю.

Підтверджують існування онна-бугейша також і візуальні джерела. Наприклад на Бокі екотоба – сувої із зображенням 1351 року, 44 Написаний Джішунном (1295-1360) та проілюстрований Какуньо (1270-1351) бачимо зображення жінки -воїна. Вона носить самурайський обладунок та тримає у правій руці держак лука. На її колінах лежить також нагіната. Вона суттєво відрізняється від намальованих поруч воїнів-чоловіків, бо має більш жіночі риси обличчя, рум'яні щоки та намальовані брови.

Томое ми можемо побачити також у багатьох візуальних джерелах. Наприклад, на принті Утагави Кунімаси зображено актора у п'єсі кабукі, що грає відому воїтельку. 55 На іншому зображенні ми бачимо як Томое перемагає воїна. Її зображено з довгим волоссям та традиційною формою жіночих брів епохи Хейан. Це називалося хікімайю - практика зголення природних брів, та малювання високо на лобі більш густих. 56 Ми можемо бачити, як Томое обеззброює супротивника, чий меч катана тепер лежить на землі. Жінка заламує руку воїна та хоче взяти його голову. Томое якраз

¹ Pronko, Theater East and West, 90–94

відома тим, що обезголовила Хонда но Морошіге під час битви при Авазу 1184 року. 57

Хангаку Гозен ми можемо побачити на ілюстрації Цукіюки Йошітоші. Тут зображується жінка в обладунку на коні та з луком у руках. 79

Укійо-е, або "малюнки пливучого світу", виникли в XVII столітті як популярна форма деревориту, що відображала повсякденне життя, театр, природу та історичні події. Ці гравюри, створені за допомогою техніки багатобарвного друку, були доступними для міського класу чонін (купців і ремісників), що зробило їх відображенням суспільних ідеалів і культурних уподобань. Серед жанрів укійо-е особливе місце займали бідзінга (зображення красивих жінок) та муша-е (зображення воїнів). Хоча муша-е переважно зосереджувалися на чоловіках-самураях, деякі художники, як Утагава Кунійоші (1797–1861) та Цукіюка Йошітоші (1839–1892), включали в свої твори образи онна-бугейша, що дозволяє дослідити, як жіноча воїнська роль інтерпретувалася в мистецтві (Smith, 2018).

Укійо-е створювалися в процесі співпраці між художником, різьбярем, друкарем і видавцем, що забезпечувало високу якість і масовість виробництва. Як зазначає Тімоті Кларк, укійо-е відображали не лише естетичні ідеали, але й суспільні уявлення про гендер, красу та героїзм, що робить їх цінним джерелом для аналізу репрезентації онна-бугейша.

Утагава Кунійоші, один із найвидатніших художників укійо-е, відомий своїми динамічними і деталізованими гравюрами воїнів. У серії "Сто вісім героїв Суйкоден" (1827–1830), натхненній китайським романом "Річкові затони", він зобразив низку героїчних персонажів, включаючи жінок-воїнів. Одним із прикладів є гравюра "Томое Годзен", де вона

показана в бойовій позі, тримаючи нагинату, з рішучим виразом обличчя. Її образ поєднує воїнську силу з естетичною жіночністю, що проявляється в елегантній зачісці та оздобленому обладунку, що відповідає ідеалам бідзінга. Як зазначає Андреас Маркс, Кунійоші використовував такі зображення для підкреслення тем лояльності та жертвовності, що резонували з буддійськими і конфуціанськими цінностями.

Цукіока Йошітоші, відомий своїми драматичними і часто трагічними сценами, також звертався до образів онна-бугейша. У серії "Сто аспектів місяця" (1885–1892) він створив гравюру "Місяць на світанку, провінція Шінано", що зображує Накано Такеко, яка веде свій жіночий загін Джошітай під час війни Босін (1868–1869). Йошітоші показує її в центрі бою, з рішучим виразом обличчя, оточену загиблими товаришами, що підкреслює трагічний героїзм її долі. Ця гравюра, як зазначає Maidstone Museum, є рідкісним прикладом зображення жінок-воїнів у бойових сценах, що відображає їхню роль у реальних історичних подіях. Йошітоші, за словами Елізабет Ліллекхой, використовував такі образи для передачі тем минулості життя і героїчної жертвовності.

Інші художники укійо-е, як-от Утагава Кунімаса, також зображали онна-бугейша, хоча менш часто. Наприклад, гравюра Кунімаса "Томое Годзен" показує її в процесі перемоги над супротивником, з довгим волоссям і традиційною формою брів епохи Хейан (хікімайю), що підкреслює її жіночність навіть у бою. Такі зображення поєднують реалістичні елементи з ідеалізованими рисами, що відображає складну природу гендерних уявлень у японському суспільстві. Крім того, сувої, як-от "Бокі Екотаба" (1351), створені Джішуном і проілюстровані Какуньо, зображують жінку-воїна в

самурайському обладунку з луком і нагінатою, що вказує на ранні приклади репрезентації онна-бугейша в мистецтві.

Гравюри укійо-е з онна-бугейша є цінним джерелом для розуміння гендерних і культурних уявлень у феодальній Японії. Через твори художників, як-от Утагава Кунійоші та Цукіока Йошітоші, ці жінки-воїни увічнені як символи сили і краси, втілюючи ідеали самураїв і естетичні переваги періоду Едо. Їхні зображення не лише відображають історичні реалії, але й служать культурними артефактами, що розкривають багато аспектів ставлення японського суспільства до гендеру і влади. Аналіз цих гравюр дозволяє глибше зрозуміти, як мистецтво може одночасно викликати і підтримувати суспільні норми, пропонуючи нюансоване бачення ролі жінок у японській історії.

Культурне сприйняття онна-бугейша тісно пов'язане з гендерними уявленнями, що еволюціонували від середньовіччя до Мейджі. У період Камакура і Муромачі їхня роль сприймалася як природна частина самурайського суспільства, де обов'язок перед кланом переважав гендерні обмеження. Історик Томас Конлан зазначає, що онна-бугейша, такі як Хангаку, були визнані навіть ворогами за їхню мужність, що свідчить про їхню інтеграцію у воєнну культуру.

У період Едо літературна і мистецька ідеалізація онна-бугейша підкреслювала їхню винятковість, що дозволяло прославляти жіночу силу, не змінюючи патріархальних норм. Дзінгу, наприклад, зображалася як божественна матір нації, що гармонізувало її воїнську роль із традиційними жіночими образами. Томое і Цуріхіме, навпаки, презентувалися як героїчні, але трагічні постаті, чия мужність контрастувала з суспільними

очікуваннями. Ця двоїстість, за словами Амадур, відображала складність гендерних уявлень, де онна-бугейша сприймалися як винятки, а не норма .

У період Мейджі, коли Японія модернізувалася, образ онна-бугейша зберігав культурну значущість, хоча й адаптувався до нових ідеалів. У сучасній поп-культурі онна-бугейша, такі як Томое, Хангаку, Дзінгу і Цуріхіме, з'являються в аніме, відеоіграх і фільмах, де вони виступають символами жіночої сили. Конлан підкреслює, що сучасні інтерпретації допомагають переосмислити роль жінок у японській історії, підкреслюючи їхній внесок у військову та культурну спадщину¹. Наприклад, Дзінгу залишається символом національної гордості, тоді як Цуріхіме втілює локальний героїзм.

Сприйняття онна-бугейша через призму культури в Японії періодів Камакура–Мейджі демонструє еволюцію їхнього образу від практичних воїтельок до культурних ікон. У історичних джерелах, таких як "Адзума Кагамі" і "Ніхон Сьокі", вони зображалися як невід'ємна частина самурайського суспільства, тоді як у літературі, зокрема "Хейке Моногатарі", набували героїчних рис. У період Едо театр кабукі та укійо-е романтизували онна-бугейша, презентуючи їх як символи ностальгії за самурайською епохою. Постаті Дзінгу, Томое Годзен, Хангаку Годзен і Цуріхіме ілюструють різноманітність репрезентацій, від міфологічних до історичних.

Дослідження образу онна-бугейша в японській культурі періодів Камакура–Мейджі висвітлює їхню роль як історичних суб'єктів і символічних конструктів, що відображають еволюцію гендерних ролей і

¹ Conlan, State of War, 114–116

суспільних ідеалів у самурайському суспільстві. Аналіз історичних хронік, літературних текстів, театральних постановок і візуального мистецтва дозволяє простежити, як жінки-воїни, що брали активну участь у військових подіях, трансформувалися в культурні архетипи, які слугували інструментами історичної пам'яті та національної ідентичності.

Образи інших онна-бугейша, таких як Цуріхіме, обмежені локальними переказами, що не отримали широкого відображення в національних нарративах, що підкреслює регіональну специфіку їхньої слави. Натомість Томое Годзен і Дзінгу стали центральними для культурного канону завдяки їхній присутності в літературі та мистецтві.

Таким чином, репрезентація онна-бугейша в літературі, театрі та гравюрах укійо-е демонструє їхню багатогранність як історичних, міфологічних і культурних ікон. Ці образи не лише збагатили японську культурну традицію, але й заклали основу для сучасних інтерпретацій, що переосмислюють роль жінок у японській історії. Дослідження репрезентації онна-бугейша підкреслює їхній внесок у формування гендерних і культурних уявлень, що залишаються актуальними для розуміння японської спадщини.

Висновок

Образ самурая, що сформувався в Японії в період з XII по XIX століття, є складним культурно-історичним феноменом, що поєднує в собі військову майстерність, морально-етичні засади та соціальну ідентичність. Самурайський стан, який був панівною військовою аристократією феодальної Японії, виконував не лише функції воїна, а й формував політичний та культурний ландшафт країни. Уявлення про самурая тісно пов'язане з кодексом бушидо – певним набором ідеалів честі, вірності, мужності та самодисципліни, що став широко відомим завдяки популяризації праці Інадзо Нітобе «Bushido: The Soul of Japan». Однак сучасні дослідження, зокрема критика Олега Бенеша та Ягірі Томео, вказують на те, що образ самурая та ідеали бушидо були істотно ідеалізовані, а також частково вестернізовані в процесі їхньої популяризації в XX столітті. З історичної точки зору бушидо не було формалізованим сводом правил, а радше соціальним конструктом, який уособлював очікування суспільства, традиції та моральний авторитет, що регулювали поведінку самураїв.

Особливу роль у формуванні самурайської етики відігравали релігійно-філософські системи Японії: дзен-буддизм, синтоїзм і конфуціанство. Дзен сприяв формуванню ставлення до смерті як до природної неминучості та підкреслював ідеї внутрішньої дисципліни й усвідомленості. Синтоїзм, зосереджений на культурі предків і патріотизмі, укріплював зв'язок самурая з його рідною землею і духовними традиціями, тоді як конфуціанство наголошувало на соціальній ієрархії, покорі і моральному вдосконаленні. Взаємодія цих систем сприяла формуванню таких рис, як дисципліна, мужність, вірність і конформність, що знаходили

своє втілення не лише у повсякденній поведінці воїна, а й у ритуалах, зокрема в церемонії сеппуку – кульмінації вшанування честі самурая.

Психологічний портрет самурая, відтворений із аналізу історичних джерел, зокрема «Хагакуре», демонструє складність і біполярність цього образу: поєднання консервативних цінностей з готовністю до радикальних дій, жорстокості та одночасної чуйності. Це відображало вимоги феодалного суспільства, яке потребувало від воїнів не лише бойової майстерності, а й жорсткого дотримання соціальних норм і кодексів поведінки. Водночас у період Мейджі ідеалізований образ самурая було використано для конструювання національного міфу, що слугував політичним і культурним цілям модернізації Японії, але водночас значною мірою спотворював історичну реальність. Критика Нітобе за надмірну романтизацію самурайського коду, висловлена Дж. Герстом та М. Янсенем, підкреслює наявність розриву між історичною роллю самураїв і їхньою міфологізованою репрезентацією.

Вивчення онна-бугейша – жінок-воїнів у Японії періоду Камакура–Мейджі – дозволяє глибше зрозуміти не лише військову культуру, а й гендерні та соціальні уявлення в самурайському суспільстві. Вони виступали як реальні історичні актори, що брали участь у військових діях і захищали інтереси своїх родин і кланів, хоча й в умовах численних соціальних обмежень. Роль онна-бугейша визнавалася, хоч і залишалася маргінальною, часто пов'язаною із винятковими обставинами. Водночас у культурній свідомості та літературі вони трансформувалися у міфологізовані символи. Постаті на кшталт Томое Годзен і імператриці Дзінгу стали знаковими образами, що уособлювали ідеали військової доблесті, вірності та сакральної

влади відповідно. Театральне мистецтво кабукі, через використання образів онна-бугейша і техніку оннагата, вдало поєднувало в сценічній формі силу й жіночність, підсилюючи естетичне та ідеологічне значення цих персонажів. Образи воїнок також отримали поширення у візуальному мистецтві – гравюрах у стилі укійо-е, де художники, як-от Утагава Кунійоші, підкреслювали їхню героїчну іконографію та сприяли збереженню пам'яті про самурайське минуле.

Гендерний аналіз онна-бугейша показує, що ці жінки залишалися виключенням із загальних патріархальних норм, і їхня військова діяльність не порушувала загального устрою. Ідеалізація їхньої ролі була частиною соціального консенсусу, що дозволяв визнавати їхню мужність, не загрожуючи при цьому усталеній гендерній ієрархії. Дослідниця Кікуе Ямакава вказує, що хоча онна-бугейша здобували героїчний статус, їхня діяльність була обмежена рамками патріархальної культури, яка стримувала ширшу емансипацію жінок. Томас Конлан відзначає, що міфологізація цих воїнок сприяла створенню національних ідеалів, які у своїй суті були спрощенням історичних реалій, однак забезпечували культурну цілісність та політичну стабільність.

У підсумку, онна-бугейша залишили глибокий слід у японській культурі та історії, надихаючи численні образи жіночої сили в мистецтві та літературі. Їхній внесок як воїнів і символів доблесті відкриває важливий діалог між історичною правдою та культурною ідеалізацією, що дозволяє поглибити розуміння ролі жінок у воєнній історії Японії. Подальші дослідження цього феномену сприятимуть розширенню знань про гендерні, соціальні й культурні аспекти східної військової традиції та посилять

інтердисциплінарний діалог у галузі історії, культурології та гендерних студій.

Список використаної літератури:

1. Адзума Кагамі (Azuma Kagami). Переклад М. Шіноди. The Founding of the Kamakura Shogunate 1180-1185. With Selected Translations from the Azuma Kagami. New York: Columbia University Press, 1960. 385 с.
2. Бокі Екотоба. Сувої 1351 року, написані Джішунем (1295-1360) та проілюстровані Какуньо (1270-1351).
3. Ніхон Сьокі (Nihon Shoki). Переклад В. Дж. Астона. Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697. London: Kegan Paul, 1896. 443 с.
4. Хейке Моногатарі (The Tale of the Heike). Переклад Х. К. МакКаллоу. Stanford: Stanford University Press, 1988. 489 с.
5. Цукіока Йошітоші. "Сто аспектів місяця" (Tsuki hyakushi). Серія гравюр укійо-е, 1885–1892.
6. Утагава Кунійоші. "Кенджо Реппуден". Серія гравюр укійо-е, 1840–1842.
7. Утагава Кунійоші. "Сто вісім героїв Суйкоден". Серія гравюр укійо-е, 1827–1830.
8. Утагава Кунімаса. "Томое Годзен". Гравюра укійо-е, ХІХ століття.
9. Дроздов О. Історико-психологічна реконструкція особистості середньовічного самурая (з досвіду застосування методу герменевтики в історичній психології). Східний світ. 1998. № 1-2. С. 70–75.
10. Капранова О. Гендерні аспекти в японській історії: від онна-бугейша до сучасності. Київ: Видавництво "Світ", 2021. 220 с.
11. Нітобе І. Бусідо: душа Японії / пер. з англ. К. : Фоліо, 2020. 192 с.

12. Нукария К. Религия самураев. Исследование дзэн-буддийской философии и практики в Китае и Японии. СПб. : Наука, 2003. 245 с.
13. Рубель В. Коріння й генезис стану (bushi) самураїв в середньовічній Японії. Східний світ. 1996. № 2. С. 29–36.
14. Серпутько О., Степанюк С., Лемешко О. Історична роль жіноцтва у розвитку бойових дисциплін Будо. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 49, том 1. 46 с.
15. Шаров І. Самурайська культура Японії: історичний нарис. Харків: Видавництво "Фоліо", 2018. 180 с.
16. Японська гравюра укійо-е: каталог виставки. Київ: Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, 2023. 120 с.
17. Зиганьшин Р. М. Военный этикет самураев. Историческая психология и социология истории. 2010. № 2. С. 125–151.
18. Ahmad S. Onna-Bugeisha: The Female Samurai Warriors of Feudal Japan. JSTOR Daily, 2022. URL: <https://daily.jstor.org/onna-bugeisha-female-samurai-warriors-feudal-japan/> (дата звернення: [вказіть дату]).
19. Akamatsu T. Women in Japanese Society: Their Changing Roles. Tokyo: Tokyo University Press, 2019. 300 с.
20. Allen C. Empress Jingū: A Shamaness Ruler in Early Japan. Japan Forum. 2003. 15(1). С. 81–98.
21. Amdur E. Women Warriors of Japan: The Role of the Arms-Bearing Women in Japanese History. Seattle: Koryu Books, 2002. 150 с.

22. Aoki M. *Records of Wind and Earth: A Translation of Fudoki with Introduction and Commentaries*. Ann Arbor: Association for Asian Studies, 1997. 368 c.
23. Bell D. *Ukiyo-e Explained*. Folkestone: Global Oriental, 2004. 352 c.
24. Benesch O. *Bushidō: The Creation of a Martial Ethic in Late Meiji Japan*. Vancouver: University of British Columbia, 2011. 293 c.
25. Benesch O. *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 256 c.
26. Berry M. E. *The Culture of Civil War in Kyoto*. Berkeley: University of California Press, 1994. 400 c.
27. Bitō M. *Thought and Religion 1550–1700*. In *The Cambridge History of Japan: Volume 4, Early Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. C. 373–424.
28. Bowring R. *The Religious Traditions of Japan, 500–1600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 485 c.
29. Bryant, A. M. *Women Warriors in Early Modern Japan: The Politics of Gender and Samurai Discourse*. New York: Routledge, 2015. 240 c.
30. Brownlee J. S. *Japanese Historians and the National Myths, 1600–1945*. Vancouver: UBC Press, 1997. 256 c.
31. Clark T., Ueda H. *The Dawn of the Floating World: Early Ukiyo-e Treasures from the Museum of Fine Arts, Boston*. Boston: MFA Publications, 2001. 333 c.
32. Collcutt M. *Five Mountains: The Rinzai Zen Monastic Institution in Medieval Japan*. Cambridge: Harvard University Press, 1981. 399 c.

33. Cooper, M. *Samurai and the Warrior Culture of Japan, 471–1877: A Sourcebook*. London: Greenhill Books, 2021. 320 c.
34. Conlan T. *State of War: The Violent Order of Fourteenth-Century Japan*. Ann Arbor: Center for Japanese Studies, The University of Michigan, 2003. 281 c.
35. Deal W. E. *Handbook to Life in Medieval and Early Modern Japan*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 415 c.
36. Duong J. *Gender and Power in Feudal Japan*. New York: Palgrave Macmillan, 2021. 280 c.
37. Earhart H. B. *Japanese Religion: Unity and Diversity*. Boston: Cengage Learning, 2013. 320 c.
38. Farris W. W. *Heavenly Warriors: The Evolution of Japan's Military, 500–1300*. Cambridge: Harvard University Press, 1992. 486 c.
39. Faure B. *Power of Denial: Buddhism, Purity, and Gender*. Princeton University Press, 2009. 488 c.
40. Friday K. F. *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. London: Routledge, 2004. 256 c.
41. Fusé T. *Suicide and Culture in Japan: A Study of Seppuku as an Institutionalized Form of Suicide*. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 1979. 15(2). C. 57–63.
42. Goble A. E. *Confluences of Medicine in Medieval Japan: Buddhist Healing, Chinese Knowledge, Islamic Formulas, and Wounds of War*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2015. 224 c.
43. Hall J. W. *The Cambridge History of Japan: Volume 3, Medieval Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 712 c.

44. Henshall K. G. *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*. London: Palgrave Macmillan, 2012. 288 c.
45. Hurst G. C. *Death, Honor, and Loyalty: The Bushidō Ideal*. Princeton: Princeton University Press, 1990. 525 c.
46. Ikegami E. *The Taming of the Samurai: Honorific Individualism and the Making of Modern Japan*. Cambridge: Harvard University Press, 1995. 428 c.
47. Jansen M. B. *The Making of Modern Japan*. Cambridge: Harvard University Press, 2000. 936 c.
48. Keene D. *Seeds in the Heart: Japanese Literature from Earliest Times to the Late Sixteenth Century*. New York: Columbia University Press, 1999. 1365 c.
49. Keene D. *World Within Walls: Japanese Literature of the Pre-Modern Era, 1600–1867*. New York: Columbia University Press, 1999. 606 c.
50. Lillehoj E. *Acquisition: Art and Ownership in Edo-Period Japan*. Leiden: Brill, 2007. 210 c.
51. Lillehoj E. *Art and Palace Politics in Early Modern Japan, 1580s–1680s*. Leiden: Brill, 1995. 296 c.
52. Lu D. J. *Japan: A Documentary History*. Armonk: M.E. Sharpe, 1997. 668 c.
53. Marks A. *Japanese Woodblock Prints: Artists, Publishers, and Masterworks, 1680–1900*. Tokyo: Tuttle Publishing, 2012. 336 c.
54. McClain J. L. *Japan: A Modern History*. New York: W.W. Norton & Company, 2002. 724 c.
55. Morris I. *The Nobility of Failure: Tragic Heroes in the History of Japan*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1975. 500 c.

56. Sansom G. *A History of Japan to 1334*. Stanford: Stanford University Press, 1958. 500 c.
57. Sato H. *Legends of the Samurai*. New York: Overlook Press, 1995. 432 c.
58. Selden, M. *Women in Japanese History: From Ancient Times to the Meiji Era*. Ithaca: Cornell East Asia Series, 1999. 215 c.
59. Screech T. *The Shogun's Painted Culture: Fear and Creativity in the Japanese States, 1760–1829*. London: Reaktion Books, 2000. 272 c.
60. Shively D. H., McCullough W. H. *The Cambridge History of Japan: Volume 2, Heian Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 754 c.
61. Smith H. D. *Hokusai: One Hundred Views of Mt. Fuji*. New York: George Braziller, 2018. 224 c.
62. Souyri P. F. *The World Turned Upside Down: Medieval Japanese Society*. New York: Columbia University Press, 2001. 280 c.
63. Takeuchi R. *The Rise of the Warriors*. In *The Cambridge History of Japan: Volume 2, Heian Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. C. 644–707.
64. Totman C. *A History of Japan*. Oxford: Blackwell, 2000. 660 c.
65. Turnbull S. *Samurai Women 1184–1877*. Oxford: Osprey Publishing, 2010. 64 c.
66. Varley H. P. *Japanese Culture*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2000. 383 c.
67. Wakabayashi B. T. *Japanese Loyalty Reconstructed: Yamagata Daini's Ryushi Shinron of 1759*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1995. 232 c.

68. Yamakawa K. *Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life*. Stanford: Stanford University Press, 2001. 196 c.
69. Yamamura K. *The Cambridge History of Japan: Volume 3, Medieval Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 712 c.
70. Yoshino K. *Cultural Nationalism in Contemporary Japan: A Sociological Enquiry*. London: Routledge, 1992. 270 c.

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему:

«Онна-бугейша: репрезентація образу жінки-воїна в Японії періодів
Камакура–Мейджі»

студентки історичного факультету

Авалішвілі Ніно Давидівни

Дослідження присвячене онна-бугейша – жінкам-воїнам самурайського класу, які відіграли важливу, але маловивчену роль у японській історії від періоду Камакура (1185-1333) до Мейджі (1868-1912). Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення традиційних уявлень про самурайську культуру, що зазвичай асоціюється з чоловіками, а також недостатньою увагою до цього феномену в українській історіографії. Метою роботи є комплексний аналіз історичної ролі онна-бугейша, їхньої участі у війнах, а також їхньої репрезентації в літературі, театрі кабукі та гравюрах укійо-е.

Дослідження охоплює період з XIII до XIX століття на території Японського архіпелагу, зосереджуючись на регіонах Кансай, Кюсю та Чугоку. Використані методи включають критику джерел, порівняльний аналіз та культурологічний підхід. Наукова новизна полягає у систематизації історичних і культурних даних, що дозволяє простежити еволюцію образу онна-бугейша від реальних учасниць бойових дій до символів японської ідентичності.

Робота складається зі вступу, трьох розділів (історичний контекст, військова роль, культурна репрезентація), висновків та списку літератури.

Висновки підкреслюють внесок онна-бугейша у військову історію та формування національних цінностей, розкриваючи складність гендерних ролей у феодальній Японії.

SUMMARY

to the thesis on the topic:

"Onna-Bugeisha: Representation of the Female Warrior in Japan from the Kamakura to Meiji Periods"

by student of the Faculty of History

Avalishvili Nino Davydivna

This study focuses on onna-bugeisha – female samurai warriors whose significant yet understudied role shaped Japanese history from the Kamakura period (1185–1333) to the Meiji period (1868–1912). The relevance of the topic stems from the need to reconsider traditional views of samurai culture, typically linked to men, and the limited exploration of this phenomenon in Ukrainian historiography. The objective of the thesis is to comprehensively analyze the historical role of onna-bugeisha, their participation in warfare, and their representation in literature, kabuki theater, and ukiyo-e prints.

The research spans the 13th to 19th centuries across the Japanese archipelago, with a focus on the Kansai, Kyushu, and Chugoku regions. Methods include source criticism, comparative analysis, and a cultural studies approach. The scientific novelty lies in the systematic integration of historical and cultural

sources, tracing the evolution of the onna-bugeisha image from active combatants to symbols of Japanese identity.

The thesis comprises an introduction, three chapters (historical context, military role, cultural representation), conclusions, and a bibliography. The findings highlight the contribution of onna-bugeisha to military history and the shaping of national values, shedding light on the complexity of gender roles in feudal Japan.